

mål¹+mæle

Spørgsmål og svar om sprog 2

Elisabeth Engberg-Pedersen:
Kan vi rykke mødet frem? 4

*Eva Theilgaard Brink, Kasper Boye
og Lise Randrup Jensen:*
Når grammatikken går i stykker . . . 9

Rikke Vang Christensen:
**Noget om Anna og andre børn
med
sprogindlæringsvanskeligheder . . . 14**

Klaus Kjøller:
**Foghs formel:
»Sådan er det jo. Det ved alle« . . . 18**

Lars Brink:
Meget 2 23

Erik Skyum-Nielsen:
**Tærskellinjer. Nærlæste nedslag
i novellen »Regnvejrsaften« 27**

Ken Farø:
**Om to typer læseforståelse
på fremmedsprog 32**

**»Læse« fra Den Danske
Begrebsordbog 36**

Artiklerne i dette og i det forrige nummer er blevet til i en særlig anledning. Ja, faktisk i to særlige anledninger: Carsten Elbros 25-års jubilæum som drivende kraft i redaktionen af dette tidsskrift. Og samme Carsten Elbros 60-års fødselsdag 15. februar 2015. Vi markerer jubilæerne med bidrag skrevet af nogle af de mange sprogligt opmærksomme mennesker som Carsten har haft at gøre med: gamle lærere, tidligere studerende – og ikke mindst kolleger fra Københavns Universitet. Også på universitetet er Carsten en drivende kraft, både på uddannelsen i audiologopædi og på Center for Læseforskning. Carsten er en af de flittigste myrer i tuen – og en af de skarpeste knive i skuffen. Tak! Og tillykke!

Nogle sprogforskere bruger megen energi på at vise, at deres beskrivelsesmåde er andres overlegen i visse henseender. Redaktionen af Mål & Mæle mener, at det ville være at foretrække, hvis lidt mere af energien blev brugt på at åbne menneskers øjne for sprogets rigdom og muligheder.

Carsten Elbro
(i Mål & Mæle, årg. 24, nr. 2)

Spørgsmål og svar om sprog

Dette og forriges nummers spørgsmål og svar om sprog er genoptryk af de mange spørgsmål Carsten Elbro har besvaret i tidens løb. Man kan for øvrigt læse flere gamle spørgsmål og svar fra Mål og Mæle på *sproget.dk* i sektionen Råd og regler/Artikler mv. Går I rundt med et sprogligt spørgsmål, kan I som altid sende et brev til:

Carsten Elbro
 Institut for Nordiske Studier
 og Sprogvidenskab,
 Københavns Universitet,
 Njalsgade 120,
 2300 København S
 E-mail: ce@hum.ku.dk

? Føle at det er ærgerligt

(MoM 17:1)

Det har længe generet mig, at sproget mister nogle nuancer, når verbet *føle* bruges i betydningen 'tænke', 'mene', 'synes' og også 'føle'. Mange gange daglig anmodes politikere og andre meningshavere om at *føle* noget, f.eks. om et lovforslag. Derfor var det interessant at finde følgende i Information 21/10: »Det tog mig flere år i Bertel Haarders tid overhovedet at få hjemmel til at bruge huset og til at give det nogle penge. Og det kostede mig betydelig overtalelse i det daværende konsistorium. Så jeg føler

– uden at have nogle personlige følelser i klemme – at det er frygteligt ærgerligt,« siger Ove Nathan. Den sympatiske og normalt veltalende rektor føler vist alligevel noget, nemlig ærgrelse. Han kunne måske have lagt lidt afstand ved at sige: »Jeg synes det er ærgerligt«. Hvad mener Mål & Mæle om disse verbers brug? Jeg forudsætter at Ove Nathan er citeret korrekt.

Venlig hilsen
 Brita Waage Beck
 København K.

! Umiddelbart virker Ove Nathans udtalelse selvmodsigende, for hvordan kan han føle noget, uden at det er personlige følelser? Citatet drejer sig vel om Studentarhuset i Købmagergade, som han var nødt til at lukke i nogen tid, efter at der var fundet hjemmelavede knipler der. Jeg tror, at han skelner mellem to slags personlige følelser: den ene slags er et engagement for studenternes miljø, et engagement, som har krævet en længerevarende arbejdsindsats; den anden slags er et engagement for bestemte studentegrupper eller for bestemte anvendelser af Studentarhuset. Det første engagement gør det særlig ærgerligt at skulle lukke Studentarhuset; det andet engagement frasiger han sig. Da

ærgrelse er en følelse, kunne han uden dobbeltkonfekt blot have sagt, at *han ærgrede sig* over at skulle lukke Studentarhuset. Hvis han havde sagt, at han *syntes, at det var ærgerligt*, sådan som du foreslår, så havde han nærmere udtrykt et synspunkt (synes) på en følelse (ærgrelse), og det havde nok været mere distance- ret, men næppe mere klart. Noget andet er, at du sikkert har ret i, at *føle* bliver brugt stadig hyppigere i sammenhænge, hvor man ikke sanser noget direkte, men snarere afvejer med sine indre forestillinger, sin overbevisning, moral eller vage logiske ræsonnementer. Den traditionelle og upåfaldende brug er f.eks.

*Vi følte varmen fra tørreskabet med
det samme*

Lægen kunne næppe føle pulsen

Kan du føle, hvor blød puden er?

Uden lampen måtte de føle sig for

Han følte med hendes mand og børn

Brugen af *føle* om den umiddelbare fornemmelse kan i hvert fald findes tilbage til romantikken. »Jeg følte disse Tanker«, kunne Ewald skrive; og filosofen kunne 'føle en sætnings sandhed'. Det nye er, at den umiddelbare fornemmelse synes at udstrække sig til stadig flere områder:

*Jeg føler, at der ikke er plads til de
unge*

*Hun følte, at det var forkert at bruge
så mange æg*

*Jeg føler, at vi må lægge en mere
bevidst salgstaktik*

*Han følte, at det var et vigtigt spørgs-
mål*

I Mål & Mæle 16. årg. nr. 1 (s. 9) har Erik Hansen og jeg foreslået, at den udvidede brug af *føle*, *opleve* og *synes* hænger sammen med en generel tendens til at udtrykke sig forsigtigt og med åbenhed for, at andre kan have en anden opfattelse. Hvis *føle* (og *opleve*) desuden vinder indpas på bekostning af f.eks. *tænke*, *mene* og *synes*, så kunne det skyldes en anti-intellektuel tendens. Det personligt sansede og oplevede prioriteres over fornuftsslutninger, systematik og viden, der er tilegnet på anden hånd. I begge tilfælde er der tale om tendenser, der ikke styres af sproget, men som kommer til udtryk i sprogbrugen. Hvis man vil kritisere noget, er det derfor næppe sprogbrugen i sig selv, der bør være skydeskiven, men snarere bestræbelserne bag. Man må i det enkelte tilfælde spørge, hvor afgørende den umiddelbare, personlige fornemmelse er.

CE

Kan vi rykke mødet frem?

■ Danske udtryk om rum og tid

Af Elisabeth Engberg-Pedersen

Er spørgsmålet i overskriften en bøn om at mødet skal rykkes fra fx kl. 14 til kl. 13, eller går ønsket om en fremrykning på at vi skal mødes kl. 15? En internetsøgning på udtryk med *rykke* eller *flytte mødet* | *aftalen* | *ferien frem* viser en stærk tendens til at *frem* bruges om at flytte begivenheden til et tidligere tidspunkt end først aftalt. I en avisnotits står der fx: *Samtidig var det besluttet at rykke mødet frem, så man kunne nå hjem, inden stormen toppede*. Men udtrykket bruges også om at afholde mødet på et senere tidspunkt: *Hey. Jeg har undervisning på Uni til kl. 18 om tirsdagen. Mulighed for at rykke mødet frem?* Hvorfor kan *rykke frem* bruges med to betydninger?

Udtryk om rum og tid

I alle de sprog hvor man har undersøgt fænomenet, bruger man delvist samme udtryk om rum og om tid. Mange præpositioner (forholdsord), adverbier (biord) og verber (udsagnsord) kan bruges både om rumlige forhold og om tidslige forhold: *Bogen ligger på reolen* (rum), *Det sker på onsdag* (tid), *Han står først i køen* (rum), *De gør det først på torsdag* (tid), *Vi kommer til Paris i morgen* (rum) og *Foråret kommer tidligt i år* (tid).

Traditionelt siger man at tidsbru-

gen af fx på er metaforisk sammenlignet med ordets brug med rumlig betydning. Den rumlige betydning er altså den egentlige betydning og den betydning af ordet der står først i ordbøger. Mange metaforiske udtryk bygger på vores oplevelse af vores krop i rummet. Det kan man fx se på en del udtryk for følelser. Når vi er glade, føler vi os lettere og rankere: Vi er i *højt humør*. Omvendt bliver vi *nedtrykte* (af *trykke ned*), når vi er triste og *tyngt* af noget (af *tung*). Den sproglige overførsel går kun én vej: fra oplevelsen af kroppen i rummet til den følelsesmæssige oplevelse, ikke den anden vej. Når man er glad og i højt humør, føler man sig kropsligt lettere. Men man kommer ikke nødvendigvis i højt humør, selv om man står højt på en stige. Derfor giver det ikke mening at overføre et følelsesmæssigt udtryk til vores oplevelse af kroppen i rummet.

På kan som sagt bruges både om rum og om tid, og det kunne skyldes den samme slags overførsel af en oplevelse fra rumlige forhold, nu til tidslige forhold. Men der er en lille forskel: Det er ikke muligt at opleve rumlige forhold uden tid. Hvis jeg ser at *bogen ligger på reolen*, ser jeg det på et bestemt tidspunkt. Måske lå den der ikke lige før, og den er forsvundet igen lidt senere. Rum og tid

er altså grundlæggende vævet sammen i vores oplevelse af omgivelserne. Det specielle er at udtryk som på *onsdag* kun kan opfattes som tidslige.

To forståelser af tid i den vandrette dimension

I udtrykket *Jeg kommer til at løbe* bruger vi *komme* om et senere punkt i tiden som jeg'et bevæger sig hen til: om lidt bliver jeg nødt til at gå. I *Foråret kommer før sommeren* bruger vi *komme* om en tidligere periode i tid end en anden senere periode, nemlig forår før sommer. I dette udtryk er det tiden der bevæger sig: *Foråret* er subjekt (grundled) for *kommer*. Forskellen på de to udtryk peger på to forskellige måder at forstå tiden i den vandrette dimension. I det første scenarie er tiden et landskab som personen bevæger sig hen over (se fig. 1). I det andet scenarie står personen stille, og tiden kommer som en strøm lige forfra og hen forbi personen (se fig. 2).

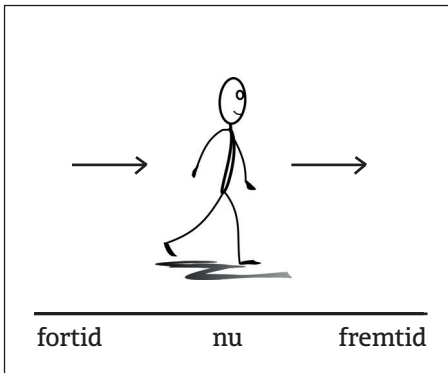

Fig. 1

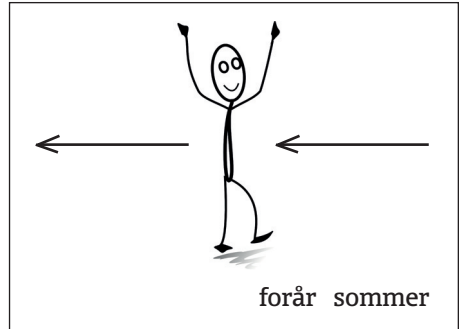

Fig. 2

I *Jeg kommer til at løbe* bevæger jeg'et sig frem mod det punkt i fremtiden hvor der må tages afsked. I *Foråret kommer før sommeren* bevæger foråret sig forrest i rækken af begivenheder hen mod den forventningsfulde person i fig. 2, og foråret når derfor frem før sommeren.

De to udtryk *den kommende tid* og *den følgende tid* skal begge forstås ud fra fig. 2, hvor personen venter på at begivenhederne dukker op i en række der bevæger sig hen mod individet. *Den kommende tid* nærmer sig lige forfra, mens *den følgende tid* følger efter en bestemt begivenhed og kommer senere frem til personen end begivenheden. Vi kan så lægge en begivenhed eller periode bag os ved selv at gå frem i tiden som i fig. 1.

Rykke mødet frem?

Usikkerheden omkring *rykke mødet frem* skyldes at udtrykket kan forstås ud fra både fig. 1 og fig. 2. I forhold til fig. 1 rykker vi mødet i den retning til selv bevæger os fremad, og dermed til et senere tidspunkt (fx til kl.

15). I forhold til fig. 2 rykkes mødet frem i rækken af begivenheder der nærmer sig, og så rykkes det altså til et tidligere tidspunkt (fx til kl. 13).

Interessant nok findes der meget få eksempler med *rykke tilbage*. De eksempler der findes, peger på en mulig grund. At *rykke noget tilbage* kan misforstås fordi det også bruges om at flytte noget hen på et sted eller et tidspunkt hvor det har været tidligere, altså *tilbage på plads*:

Begrundelsen for flytningen [af børnenes sommerferie] skulle jo være, at vejret i august er bedre end vejret i juni, så man kan jo frygte, man går hen og flytter ferien tilbage til juni, hvis det bliver dårligt vejr i august! Tidligere startede skoleferien i juni, så det er dens oprindelige plads.

Op og ned i tiden

Tidsforløb kan også placeres i den lodrette dimension, især når det gælder længere tidsforløb som generationer og livet. *Ned gennem generationer* og *ned gennem årene* er langt hyppigere end *op gennem generationer/årene*, mens *op gennem livet* er hyppigere end *ned gennem livet*. Forskellen peger på en bagvedliggende opfattelse af tiden i den lodrette dimension som i fig. 3.

Her står individet stille, og noget bevæger sig fra tidligere ned mod individet (*nedarvet* og *ned gennem generationer*), mens individet *op gennem livet* fra vugge til grav oplever det ene og det andet.

Helt så enkelt er det dog ikke. Hvis man ser på generationerne fra et

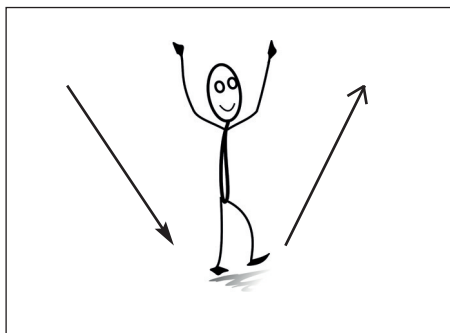

Fig. 3

punkt i fortiden, rykkes synsvinklen til dette punkt, og så er fremtiden i forhold til punktet i fortiden opad i overensstemmelse med individets position (se fig. 3): *Formålet med denne film er at vise, hvori August Bournonvilles genialitet egentlig bestod. Hvordan har hans indflydelse og inspiration gjort sig gældende op gennem generationer af balletdansere og koreografer, sådan at den også i dag fremstår lyslevende for os? I filmen anskues historien fra Bournonvilles tid og frem, og her bevæger Bournonvilles indflydelse og inspiration sig opad. Det samme kan ske med udtrykket *op gennem årene*: *Op gennem årene er støvlerne blevet lettere og lettere, og skafterne krøb nedad, så det mere var fodboldsko end støvler* (wikipedia). Her ses tidsforløbet igen fra udgangspunktet da fodboldstøvler var langskaftede, og så går bevægelsen opad. Men ikke alle eksempler er lige så klare. Det ser ud til at der er en vis frihed til at tale om *op/ned gennem generationer/årene* uanset udgangspunkt.*

Til gengæld er *op gennem livet* meget fast, måske fordi bevægelsen opad harmonerer med udtryk som *vokse op* og oplevelsen af at blive højere fra barn til voksen. De følgende to ret enestående eksempler med *ned gennem livet* bekræfter at bevægelsen opad gennem livet er det normale. Per Olov Enquists erindringsbog siges at være *en digters store fortælling om rejsen ned gennem livet, om at kortlægge barndommens land og bjærge sig selv*. Her bevæger forfatteren sig altså i erindringen fra et punkt oppe øverst på pilen til højre i fig. 3 og ned mod udgangspunktet, altså tilbage i fortiden. Endnu tydeligere bliver dimensionen i Eva Tinds påstand om at det ikke kan lade sig gøre at bevæge sig baglæns i tid: *Men min koreanske identitet kan ikke udlettes, erstattes, en barndom kan ikke erstattes. Ved at vokse op i Danmark blev jeg dansker. Jeg kan ikke blive koreaner igen, det kan aldrig vokse baglæns, omvendt ned gennem livet*.

Hvilke dimensioner om tid?

Man kan altså bruge både den vandrette og den lodrette dimension om tid. Men hvad med den vandrette dimension til siderne? Selv om de fleste mennesker er entydigt højrehåandede eller venstrehåandede, er den vandrette sidelæns dimension ikke særlig markant i vores opfattelse af os selv i rummet. Vi tager ofte fejl af højre og venstre og må tænke os om en ekstra gang når vi skal bruge *højre* og *venstre*. Desuden har vi som

nævnt ikke den samme foretrukne side alle sammen. Sandsynligvis derfor og fordi vi sjældent bevæger os sidelæns, spiller den sidelæns dimension ikke den samme rolle i vores forståelse af bl.a. følelser og tid som den lodrette dimension og den vandrette dimension vinkelret på os selv.

Den sidelæns dimension spiller en rolle i læseretningen og i den måde vi afbilder tid på todimensionalt papir, fx en kalender. Her afbildes tidligere til venstre og senere til højre i vores kultur, og denne brug af den sidelæns dimension genfindes i døves tegnsprog og undertiden også i gestus der ledsager talt sprog. Men interessant nok bruger vi ikke udtryk for den sidelæns dimension fra venstre til højre når vi taler om tekster: Man kan *springe* eller *gå frem*, *hen* eller *tilbage* i en tekst. Her ses teksten som et vandret landskab læseren bevæger sig hen over som i fig. 1, dvs. med den læste tekst bag os og den nye tekst foran os. Man kan også *springe ned* eller *gå op* i en tekst. Så bevæger læseren sig gennem et lodret landskab der går fra højt oppe (tidligere) og ned (senere) svarende til bogsidens fysiske placering når man holder den foran sig. Men vi skal tale meget bogstaveligt om teksten for at sige at vi fx *flytter blikket længere til højre i teksten* snarere end *længere hen* eller *længere ned*.

Den lodrette dimension bestemmes af tyngdekraften, og den vandrette dimension vinkelret på os selv er afgørende for vores oplevelse af bevægelse fremad og af vores syns-

felt; vi kan se hvad der er foran os, ikke bag os. Et individ der står stille i et landskab som i fig. 2, kan se verden foran sig og ved derfor noget om denne verden, men verden bagved er ukendt. Der findes i hvert fald ét sprog i verden, aymara, hvor fortiden, som er den tid vi ved noget om, omtales som foran: Aymaratalere bruger ordet for 'ansigt, syn, forside' også om fortiden, og de gestikulerer fremad når de taler om fortiden, og bagud når de taler om fremtiden. Hvis et individ ikke står stille, men bevæger sig fremad som i fig. 1, er de områder som det har passeret, kendt,

mens det ukendte ligger længere ude i horisonten. Her giver det mening at forestille sig fortiden bagved som i dansk fordi det er den tid vi har tilbagelagt og derfor kender. Den ukendte fremtid er det vi endnu ikke har oplevet foran os. Det mønster er det helt dominerende i verdens sprog, men der findes altså sprog som aymara, og selv mellem sprog der følger det samme generelle mønster, er der forskelle i de enkelte udtryk: På engelsk kan man *pass down habits through generations*; på dansk *overleverer vi vaner gennem generationer*.

Elisabeth Engberg-Pedersen er professor i anvendt lingvistik ved Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab på Københavns Universitet

mål+mæle

ISSN 0106-567X

Hjemmeside: www.malogmæle.dk

REDAKTION:

Redaktion af dette nummer: Holger Juul og Mads Poulsen (gæsteredaktører) i samarbejde med Eva Theilgaard Brink, Kasper Boye og Ken Farø.

KORREKTURLÆSNING:

Katrine Lyskov Jensen og Helene Lykke Møller.

TYPOGRAFISK DESIGN: Henrik Birkvig.

SKRIFT: FF Olsen.

SATS: Sven Elbro.

TRYK: Grafisk – Københavns Universitet.

EKSPEDITION OG ABONNEMENT:

Blad og Mål og Mæles plakat kan fås i Net-

butikken via www.malogmæle.dk eller hos Publikum, Københavns Universitet, Karen Blixens Vej 4, 2300 København S Tlf. 35 32 91 61.

E-post: maalogmæle@hum.ku.dk

Mål og Mæle udkommer 3 gange pr. årgang, og abonnementsprisen er 170,00 kr. i Danmark.

Eftertryk af tekst og illustrationer er tilladt når kilden angives.

Spørgsmål til læserbrevkassen samt manuskripter til Mål og Mæle sendes til:

Carsten Elbro, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet, Njalsgade 120, København S.

E-post: ce@hum.ku.dk

Når grammatikken går i stykker

■ – om agrammatisme

Af Eva Theilgaard Brink, Kasper Boye og Lise Randrup Jensen

Tekststykket nedenfor er en beskrivelse af en tegning, der viser en mor, der vasker op, og to børn i færd med at rane småkager til sig i et køkken:

Køkken og en dame og mor og mor og du barnet en dreng og en pige og drengen en stol fordi cookie (griner) småkage øh hente så.. småkage og spise kage dreng og pige og øh dreng vælter ... og mor mor mor se hmm nej og se mor ?høver? tja og mor se øhm op- op- opvase [opvasken] tallerkene [tallerknerne] og tør vasetø.. viskestykke og opvasken vand løbe og gr.. gr.. gulv løbe gulv og dame vådt sko ja.

(Billedet er gengivet i Mål og Mæle 15:4. Det er oprindeligt fra Goodglas og Kaplan 1983: *The Assessment of Aphasia and Related Disorders*. Philadelphia: Lea and Febiger. Det kan ses på <http://www.ling.ohio-state.edu/~hana/x201m/other/11-cookieTheft.jpg>)

Billedet hedder *Småkagestyveriet* (engelsk: *Cookie Theft Picture*) og bruges til at vurdere graden og arten af talevanskeligheder hos personer med afasi, dvs. vanskeligheder ved at frembringe og forstå talt (og ofte tilføjede skrevet) sprog som følge af en erhvervet hjerneskade.

Billedbeskrivelsen ovenfor stam-

mer fra en person med agrammatisk afasi. Denne afasiform dækker over flere sproglige karakteristika, som ofte følges ad:

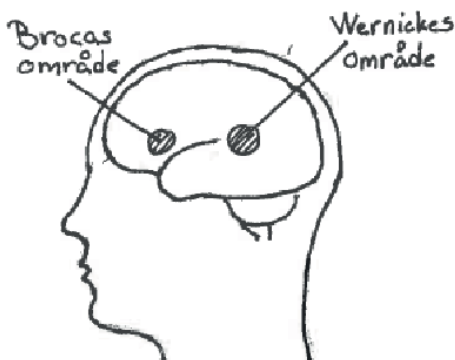
- begrænset eller ingen brug af funktionsord (konjunktioner (*og* og *men* undtaget), artikler, pronominer og hjælpeverber)
- overvejende brug af substantiver og tilsvarende underrepræsentation af verber
- mangel på verbaltøjning: brug af infinitiv i stedet for finite former
- begrænset eller ingen brug af bøjningsaffikser (fleksiver)

Alle disse karakteristika er udtryk for en forringelse af evnen til at producere grammatik (heraf navnet *agrammatisme*). Agrammatisk sprog kan sammenlignes med det sprog, der anvendes (eller anvendtes) i telegrammer, eller når sprogbrugeren på anden måde er under pres eller begrænset i sine udfoldelsesmuligheder: Man koncentrerer sig om de indholdsmæssigt vigtigste ord på bekostning af ord og konstruktioner, der kommunikativt er mindre vigtige. Agrammatisk tale kaldes derfor også *telegrafisk tale*.

En person med agrammatisme har desuden ofte artikulationsvanskelig-

heder, et begrænset ordforråd og en lav talehastighed – men til gengæld en relativt bevaret forståelse. Tilsammen giver disse træk et ikke-flydende sprog, der fremstår som langsomt, besværet og altsåagrammatisk.

Afasiformen er associeret med læsioner i Brocas område i nedre del af pandelappen i den ene hjernehalvdel (hos langt de fleste den venstre) og står i kontrast til afasiformer med et mere flydende sprog, der for eksempel associeres med læsioner i Wernickes område i tindingelappen (igen oftest i venstre hjernehalvdel).

Personer med flydende afasiformer taler ubesværet, men udskifter lyde, stavelser eller hele ord med andre, hvilket i svære tilfælde gør talen uforståelig og uden indholdsmæssig sammenhæng. Det er også kendetegnende, at de har forståelsesvanskeligheder og kan være uvidende om disse udskiftninger og om manglende sammenhæng i egne ytringer.

Afasi – et omfattende handicap

I Danmark lever omkring 120.000 danskere med følgerne af en hjerne-skade, og på verdensplan får 5 millioner mennesker hvert år permanente handicap som følge af slagtilfælde, hvilket blandt andet indbefatter afasi. De mange skader, som slagtilfælde kan medføre – især de forringede kommunikative evner – er årsag til en markant nedsat livskvalitet for mange hjerneskadepatienter, og i Danmark får cirka hver tredje person, der rammes af et slagtilfælde, en depression ifølge Hjernesagen.

Det er især personer, der rammes af en ikke-flydende afasiform, der er udsatte for at udvikle depressioner, og med deres relativt bevarede sprogforståelse er de i højere grad end andre opmærksomme på deres sproglige begrænsninger. Sprog er nødvendigt for at kunne indgå i sociale sammenhænge, og afasi kan altså berøve personen store dele af den menneskelige sociale praksis.

Antallet af afasiramte personer vil sandsynligvis stige. Eftersom slagtilfælde hyppigst er et resultat af blodpropper og åreforkalkning, kan det i vesten betegnes som en livsstilssygdom. I udviklingslande er antallet af tilfælde derfor stigende, og ifølge World Heart Federation forventes det, at der i de næste tyve år vil ske en tredobling af slagtilfælde i Latinamerika, Mellemøsten og Afrika som følge af forbedrede materielle levevilkår.

Det er derfor af stor samfunds-

mæssig betydning at undersøge, hvad behandlingsmulighederne er for de mennesker, der lever med agrammatisme og ekspressive vanskeligheder.

Kan en person med agrammatisme forbedre sit sprog?

Mange studier har vist, at der er størst sandsynlighed for sproglig fremgang i afasiens akutte fase, som vurderes at omfatte det første halve til hele år efter den pådragne hjerne-skade. Den sproglige fremgang i den akutte fase sker som følge af *spontan bedring*, der blandt andet tilskrives tilbagevendende ilttilførsel til hjernevæv i området omkring det skadede område. Den spontane bedring kan finde sted i de første timer, dage og uger efter hjerneskadens, hvorefter chancen for spontan bedring stagnerer 6-12 måneder efter sygdomsdebuten.

At de største forbedringer sker hurtigt efter hjerneskadens, kan dog ikke tjene som argument for, at der ikke kan ske forbedring på længere sigt, om end forbedringerne sker langsommere, i mindre grad end før og som følge af andre faktorer end spontan bedring.

Begrænset viden inden for kronisk afasi kan øjensynlig forklares ved resurse-mæssige og metodiske begrænsninger. At udføre en langtids- eller effektundersøgelse, som strækker sig langt ind i den kroniske fase og inddrager store patientgrupper, ville være uhyre resursekrævende, hvis undersøgelsen skulle opfylde

kravene til evidensbaseret forskning, og langt flere variable ville være svære at kontrollere.

Kan sprogfunktionen varetages nye steder i hjernen?

I den akutte fase er der hovedsagelig tale om neural rekonvalescens, som fører til en genvindelse af sprogfunktionen. Man har tidligere anskuet sprogfunktionen som en modulær, lokaliserbar størrelse. Gik denne tabt, gik sproget også uvægerligt tabt. Men nye studier viser, at hjernen er i stand til at reorganisere sig selv og kan skabe netværk mellem andre, stadig funktionsduelige områder af hjernen for at kompensere. Fx viser et forsøg med rotter, hvis hjerner er blevet læderet, at de ved øvelse kan genopbygge de evner, som det læderede område før har varetaget.

Der er således neural basis for, at også personer med afasi i den kroniske fase kan forbedre deres sprog gennem veltilrettelagt undervisning og øvelse – ikke som følge af en genvindelse af de oprindelige sprogvaretagende områder i hjernen, men ved etablering af nye neurale netværk, der kan overtage nogle af de funktioner, som ellers gik tabt ved hjerneskadens. Her er der altså tale om funktionel rekonvalescens, hvor hjernens repræsentation og eksekvering af sprogligt in- og output er anderledes, selvom udførelsen udadtil svarer helt eller delvis til den udførelse, man finder hos en ikke-hjerneskadet.

Et langtidsstudium af en person med kronisk agrammatisme

I et langtidsstudium af en person med agrammatisme blev udviklingen af personens sproglige evner undersøgt på baggrund af optagelser over 14 år af afasiens kroniske fase. Optagelserne var dels frie interview, dels billedbeskrivelse af bl.a. Småkage-tyveriet.

Studiet dokumenterer, at personer med agrammatisk afasi kan forbedre deres sprog også i den kroniske fase. Både talehastighed og ordforråd forøgedes signifikant med tiden, ligesom sproget gradvis blev mere komplekst. Det sidste afspejles i udviklingen af det sproglige materiale, den afasiramte anvender.

Det første trin er holofrastisk. Holofraser er ytringer, der består af et enkelt ord, fx et udråbsord. I første testår var 51,9 % af alle producerede ord udråb såsom *av, goddag, ja, mmmh, nej, pyt, åh*. Holofraser er karakteristiske for tidligt børnesprog og kan betragtes som de strukturelt mest simple ytringer. Faktisk mangler de helt struktur. Holofrasen *Av!* kan sammenlignes med ytringen *Det gør ondt!* hvor nogenlunde samme betydningsindhold formidles af tre ord, der er relateret til hinanden i kraft af en fast sætningsstruktur.

Det næste trin er leksikalsk, men strukturelt simpelt. Her er substantiver dominerende. I det andet testår var interjektionalernes procentandel faldet til 3,8 % og holdt sig i dette leje resten af alle testårene. Derimod

var substantiverne steget fra 19,9 % til 44 % fra første til andet testår. Substantiverne var dermed den mest dominerende ordklasse. Substantiver er ikke-holofrastiske og leksikalske, idet de kan indføres i en sætningsstruktur, men de er strukturelt simple, eftersom de ikke forudsætter andre sproglige tegn. De har et betydningsindhold, som kan tænkes og udtrykkes alene uden andre ord, fx det første ord *køkken* i billedbeskrivelsen ovenfor. Man kan forestille sig betydningen af *køkken* og udtrykke ordet uden at skulle sammenkæde det med andre udtryk.

Det tredje trin er strukturelt mere komplekst. I det tredje testår faldt andelen af substantiver til fordel for adjektiver, adverbier og grammatiske ord (fx artikler og konjunktioner), hvis andele alle steg signifikant fra andet til tredje testår og frem. Fælles for disse ordklasser er, at de forudsætter andre sproglige tegn, som de modificerer eller siger noget om. Adjektivet *lille* udtrykker fx en egenkab ved en genstand. Dets betydningsindhold forudsætter forståelsen af en genstand, typisk udtrykt ved et substantiv. Adjektiver forekommer derfor ofte sammen med et substantiv, og når substantivet er udeladt ved ellipse, kan dets betydningsindhold rekonstrueres ud fra konteksten.

Personens sprog blev altså gradvis mere komplekst med tiden. Der er tale om en bedring af de symptomer, der kendetegner agrammatisme, og altså ikke kun om en kommunikativ

forbedring af evnen til at give en ytring et kompensatorisk udtryk.

Mere viden om kronisk agrammatisme efterlyses

Man kan ikke generalisere resultaterne af den undersøgelse, der blev beskrevet ovenfor, til at gælde for alle personer med agrammatisk afasi. Grunden til, at personen er blevet optaget over så mange år (hvormed den tilbageskuende langtidsundersøgelse blev mulig), kunne være, at logopæder netop har været opmærksomme på en positiv sproglig udvikling. At personen også har været villig til at lade sig interviewe, peger på, at denne ikke har mistet livsmotet på grund af sit handicap. Det

kunne m.a.o. tyde på, at personen selv har oplevet en positiv udvikling. Men undersøgelsen viser under alle omstændigheder, at forbedring er mulig, hvorfor det er værd at fortsætte med at undersøge udvikling i kronisk afasi hos flere, tilfældigt udvalgte personer. I særdeleshed ville det være interessant at undersøge, om udviklingsmønsteret med gradvis mere komplekst sprog genfindes hos andre personer med agrammatisk afasi, og hvordan denne udvikling bedst stimuleres i genoptræningen. Er det fx bedst at lade genoptræningen afspejle mønsteret med gradvis kompleksitetsstigning, eller er det bedre at begynde at træne komplekse strukturer med det samme?

Eva Theilgaard Brink er cand.mag. i lingvistik, Københavns Universitet

Kasper Boye er lektor ved Lingvistik, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet

Lise Randrup Jensen er lektor ved Audiologopædi, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet

Undersøgelsen, der refereres til i artiklen, er fra kandidatspecialet »Sproglig progression i kronisk afasi – et longitudinalstudium af en Broca-afatikers sproglige udvikling over 14 år« (Eva Theilgaard Brink 2014, Københavns Universitet)

Noget om Anna og andre børn med sproglind læringsvanskeligheder

Af Rikke Vang Christensen

Gode sprogfærdigheder – både talte og skrevne – er vigtige for såvel kommunikation som for skolegang, uddannelse og erhvervsmuligheder, og der er risiko for vidtrækkende negative konsekvenser af dårlige sprogfærdigheder.

Der har i mange år været opmærksomhed på børn med læsevanskeligheder i form af *ordblindhed* (langsom og upræcis afkodning af bogstaver til sproglyd, der ikke kan forklares med mangelfuld undervisning), og der er nok i stigende grad fokus på børns læseforståelse, og på at nogle børn har svært ved at forstå, hvad de læser – til tider i overraskende grad i forhold til deres (langt bedre) afkodningsfærdigheder.

Mindre velkendt er det, at mange børn har vanskeligheder med indlæring af talt sprog, hvilket viser sig ved langsom tilegnelse og ustabil anvendelse af ord, sproglyde og grammatiske elementer. Det manglende almene kendskab til denne børnegruppe er overraskende set i lyset af, at omkring 7 % af alle børn i børnehaveralderen har sådanne *specifikke sprogforstyrrelser* eller *SLI* (Specific Language Impairment), altså sproglind læringsvanskeligheder uden åbenbare årsager som eksempelvis hørenedsættelse eller massiv understimulering. Ydermere ser det ud til, at

cirka 2 % af en børneårgang har store og vedvarende sproglind læringsvanskeligheder i form af SLI.

I denne artikel vil jeg med udgangspunkt i 'Anna' fortælle om nogle typiske træk ved børns vanskeligheder med talt sprog, og om sammenhænge mellem vanskeligheder med talt og skrevet sprog.

Anna med SLI

I det sprogforskningsprojekt, som jeg har været en del af de seneste år, *Language and Cognition – Perspectives from Impairment* (LaCPI), undersøgte vi sproglige færdigheder og andre kognitive færdigheder hos børn med forskellige typer af vanskeligheder, blandt andet børn med SLI (information om projektet findes på hjemmesiden <http://communicationdisorders.ku.dk/projects/languageandcognition>).

Én af deltagerne, som altså her kaldes Anna, blev undersøgt med en række opgaver et par måneder, efter at hun var fyldt 13 år. Anna gik i ordblindeklasse og havde først for nylig lært at forbinde bogstaver med sproglyd og altså at læse. Læsningen var dog fortsat usikker.

Den sprogtestning, som vi gennemførte i forbindelse med LaCPI-projektet, tegnede et billede af Anna som en pige med *markant* dårligere sprogfærdigheder end andre 13-årige. Eksem-

pelvis var ordforrådet betydeligt mindre end andre 13-årige, og hendes grammatiske færdigheder var langt dårligere end blandt hendes jævnaldrende. I billedudpegningstesten TROG-2, hvor man skal pege på dét af fire billeder, der passer præcis til en ytring, var Anna særdeles usikker på en række grammatiske konstruktioner, bl.a. over/under-relationer (fx 'blyanten er over skoen') og passiv-konstruktioner (fx 'koen bliver skubbet af drengen'). Der er ikke tvivl om, at Anna ofte kun forstod enkelte ord her og der. Nogle gange vil det også være tilstrækkeligt til at forstå hovedbudskabet i en ytring, men i fx indlæringsituationer i skolen gav Annas lille ordforråd og dårlige grammatiske forståelse problemer med at følge med og forstå det formidlede indhold.

I en anden opgave skulle Anna danne sætninger, der passede til billeder og også indeholdt bestemte ord (fx 'fordi'). Hun producerede svaret *politimanden sagde fordi at de skulle stoppe over den anden side hørte de ikke efter* og flere andre ytringer, hvor modtageren skulle bruge usædvanligt mange kræfter på at tolke den mulige betydning af det sagte.

Anna havde altså store vanskeligheder med såvel ordforråd som grammatik, og disse resulterede i bl.a. kommunikationsproblemer. Det til trods er det nok de færreste, der umiddelbart ville identificere hende som en pige med sprogvanskeligheder. Der er næppe mange, der i samtale med Anna ville bemærke, at talen var indistinkt (fx *pevin* for 'pingvin'),

at der ind imellem manglede bøjningsendelser og grammatiske småord i ytringerne, eller at hun ofte skulle lede efter de ord, som hun ville bruge.

Det var anderledes, da Anna var yngre. Dengang opdagede de fleste nok vanskelighederne, ikke mindst på grund af hendes problemer med at producere bestemte sproglyde, hvilket resulterede i, at hun fx sagde *hagtig* ('rigtig') og *goven* ('skoven').

Anna mødte jeg første gang i forbindelse med en forskningsundersøgelse, da hun var 8 år gammel. Dengang gik hun i såkaldt 'taleklasse' for børn med så store sprogindlæringsvanskeligheder, at de – på trods af ellers normal begavelse – vurderes at ville få for vanskeligt ved indlæring i et almindeligt skoletilbud.

På det tidspunkt havde hun modtaget talepædagogisk bistand i mere end fire år, og hun fremstod som et *typisk barn med SLI* med problemer med ordforråd og grammatik – både i forståelse og i produktion. Desuden havde hun altså – i lighed med mange jævnaldrende børn med SLI – vanskeligheder med lydproduktion. Disse vanskeligheder bestod primært i udeladelser af r-lyden og dele af konsonantklynger samt visse tryksvage stavelser (fx *fø* for 'frø' og *bage* for 'tilbage').

Annas grammatiske produktionsvanskeligheder på dette tidspunkt kan illustreres med et eksempel, hvor hun skulle gentage sætningen 'hoppede Klaus på hovedet i det kolde vand?'

Hendes gengivelse blev *Kaus hoppe i den dybe vand*. Anna anvendte altså infinitiven (*hoppe*) i stedet for verbets datidsform 'hoppede' og brugte artiklen *den* i stedet for 'det'. Såvel erstatning af datidsbøjning med infinitiv (eller med nutidsformen, 'hopper') og brug af fælleskønsartikler (fx *den*) for intetkønsartikler – hvis artiklerne da ikke fuldstændig udelades – er træk, der ofte ses hos børn med sprogindlæringsvanskeligheder, i hvert fald i børnehvealderen og de første skoleår. Det virker sandsynligt, at grammatiske træk som disse er særligt svære at lære, fordi de er betydningsmæssigt vanskelige at gennemskue, tryk-svage og mindre hyppige end konkurrerende former. I eksemplet fra sætningsgentagelsesopgaven udelod Anna også nogle af ordene (bl.a. 'på hovedet'), og endelig brugte hun rækkefølgen subjekt-verbal (*Kaus hoppe*), selv om rækkefølgen i spørgsmålet burde være verbal-subjekt. Denne påfaldende rækkefølge anvendte Anna også i både sin spontantale og andre sætninger i gentagelsesopgaven. Eksempelvis blev 'på legepladsen vippe vi rigtig tit' til *ø [på?] legepads vi vippe altid*. Vanskeligheder med verbal-subjekt-rækkefølgen ser ligeledes ud til at være noget, der er karakteristisk for en del danske børn med sprogindlæringsvanskeligheder på dette alderstrin.

Almindelige kendetegn ved sprogindlæringsvanskeligheder

Det står klart i forskningslitteraturen, at en betydelig del af de børn, som

tidligt har sprogindlæringsvanskeligheder (eksempelvis i form af SLI), senere får læsevanskeligheder. Nogle får vanskeligt ved at afkode skrevne ord, mens andre især har svært ved at forstå, hvad de læser, fordi de ikke kender betydningen af mange af de ord, som de møder i skrevne tekster, eller fordi de ikke forstår de grammatiske konstruktioner, der bruges i teksterne (fx hvem det er, der skubber i passivsætningen 'køen bliver skubbet af drengen').

Anna, som tidligt i sin udvikling trak sig opmærksomhed på grund af talesproglige vanskeligheder, ligner altså andre børn med SLI. Med tiden viste det sig, at hun også fik problemer med at afkode ord – og dertil kom problemer med læseforståelsen, dels på grund af hendes afkodningsvanskeligheder og dels på grund af hendes dårlige sprogforståelse.

Anna og de øvrige børn i 11-14-årsalderen med SLI, som deltog i LaCPI-projektet, lød umiddelbart ret upåfaldende, når man talte med dem – ikke mindst fordi de ikke (længere) havde vanskeligheder med produktion af bestemte sproglyde eller med relativt simple sætningskonstruktioner, sådan som yngre børn med SLI ofte har (jf. eksemplerne fra 8-årige Anna).

Netop lydproduktionsvanskeligheder ser ud til at være dem, som vi voksne hæfter os ved og bekymrer os over. De allerfleste af børnene forbedrer heldigvis deres lydproduktionsfærdigheder senest i løbet af de første skoleår. Det indebærer desværre en

risiko for, at vi ikke længere erkender børnenes sprogvanskeligheder og derfor heller ikke giver den støtte i form af fx talepædagogisk bistand og særligt tilrettelagt undervisning (bl.a. med megen visuel støtte), som børnene behøver for at udvikle deres sprogfærdigheder.

Vender vi tilbage til de store børn med SLI i LaCPI-projektet, viste det sig, at de alle i en billedbenævnelsesopgave, som undersøger aktivt ordforråd, havde markant dårligere præstation end deres jævnaldrende. Anna benævnte eksempelvis billederne af 'globus' og '(tennis)ketcher' som hhv. *landkort* og *badminton*. Et lille ordforråd kan som nævnt give læsevanskeligheder, og syv af børnene med SLI gik da også på undersøgelsestidspunktet i ordblinde- eller læseklasse.

Fokus på vanskeligheder med talt sprog

Vanskeligheder med talt og skrevet sprog hænger sammen. Det er vel-

kendt – også fra Carsten Elbro og kollegers danske læseforskning – at læsefærdigheder har forløbere i fonologisk forarbejdning og opmærksomhed på sproglyd, og at ordblindhed kan kobles til netop fonologiske vanskeligheder. Men også ordforrådsmæssige og grammatiske vanskeligheder spiller en rolle, både for at deltage i samtaler, for udbytte af indlæringsituationer og for læsningen.

Jeg håber på større opmærksomhed på (subtile) vanskeligheder med talt sprog fra lærere, læsevejledere og talepædagoger – både blandt de børn med sprogindlæringsvanskeligheder, som ikke længere har markante lydproduktionsvanskeligheder, og blandt børnene, hvis sproglige svagheder først opdages i forbindelse med læseindlæring og videre udvikling af læsefærdigheder. I nogle tilfælde vil disse børn både have behov for en særlig indsats i forhold til læsning og for intervention i forhold til det talte sprog.

Rikke Vang Christensen er børnelogopæd og ph.d., postdoc ved Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet

Foghs formel:

»Sådan er det jo. Det ved alle«

Af Klaus Kjøller

Den anonyme bog *Den hemmelige socialdemokrat* (People'sPress 2014), som udkom februar 2014, legede ikke kun kispus med sine læsere. Den var også – og er stadig i skrivende stund – en fræk politisk manipulation af Christiansborgs politiske elite og den danske offentlighed. Derfor blev bogen en personlig, faglig udfordring for mig, da jeg i mange år har forsket i tekstanalyse, manipulation og politik. I april 2014 udgav jeg så e-bogen *Hvem skrev »Den hemmelige socialdemokrat«?* (SAXO.com, 2014), hvor jeg med en sprog- og kommunikationsanalyse afslørede, hvem forfatteren er.

Antallet af mistænkte kunne indsnævres til elleve uden at analysere *Den hemmelige socialdemokrats* indhold nærmere. De elleve mulige forfattere fremgik af analysen af kommunikationssituationen omkring bogens udgivelse: bl.a. forlagsdirektørens udtalelser, politikeres bemærkninger og ordlyden af mistænktens benægtelse af forfatterskab. Ved derefter at inddrage bogens tekst i opklaringsarbejdet kunne forfatteren, det mystiske X, udpeges.

Analysen af mistænktens offentlige afvisning af at være forfatteren er teoretisk interessant. Her trak jeg på en hypotese om, hvordan politikere, som har brug for at lyve offentligt,

gør det muligt for sig selv senere at retfærdiggøre løggen, hvis de skulle få brug for det. Det handler om at inddæmme de skadevirkninger på image, som afsløring af løggen giver.

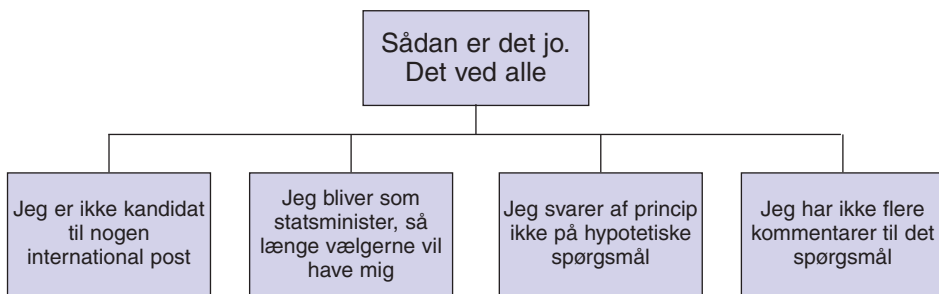
Foghs formel

X må kalkulere med, at han eller hun kan blive afsløret. X må altså forbedre sin ufrivillige afsløring. Eller sin frivillige afsløring på et passende tidspunkt.

Det sker bl.a. ved, at X undgår at overdrive sin afvisning af at være X. X må her følge Foghs formel for afvisning med kattelem. X skal kunne retfærdiggøre sine løgne overfor den danske befolkning, sådan som tidligere statsminister Anders Fogh Rasmussen gjorde det, da han havde fået jobbet som generalsekretær i NATO – efter i mange måneder at have benægtet, at han søgte det. »Sådan er det jo. Det ved alle,« forklarede Fogh, uden det vakte store protester.

Diagrammet på næste side viser i nederste række fra venstre mod højre de udtalelser, som blev brugt, når journalister spurgte, om Fogh kandiderede. Da så først posten var i hus, steg Fogh et niveau op og forklarede, at det, han tidligere havde svaret, når han blev spurgt, jo var helt nødvendige svar. Og at alle hele tiden udmærket havde vidst det.

Foghs formel

For at gøre dette uden at miste mere end nødvendig troværdighed er det vigtigt, at afvisningerne ikke er mere forpligtende end strengt nødvendigt. Fx undlod Fogh at sige ting som:

- Jeg har personligt over for de andre NATO-ledere gjort det helt klart, at jeg ikke er kandidat til generalsekretærposten.
- Jeg sværger ved Anne-Mette og vores børn og børnebørn, at jeg bliver som statsminister, så længe man vil have mig.

Formlen bruges helt naturligt af enhver politiker. Se en mere udførlig forklaring i *Den politiske komedie* (Hovedland, 2011), som rummer flere eksempler. Når jeg her opkaldte metoden efter Fogh, er det, fordi han, så vidt jeg ved, er den højst placerede danske politiker, som gennem længst tid systematisk har brugt teknikken.

Overført på den situation, hvor X er under mistanke for at være forfatter, så skal X afvise med udtalelser

som i nederste række i diagrammet nedenfor. Når så det senere måtte vise sig, at X er forfatteren, så skal han eller hun stige op og sige som Fogh.

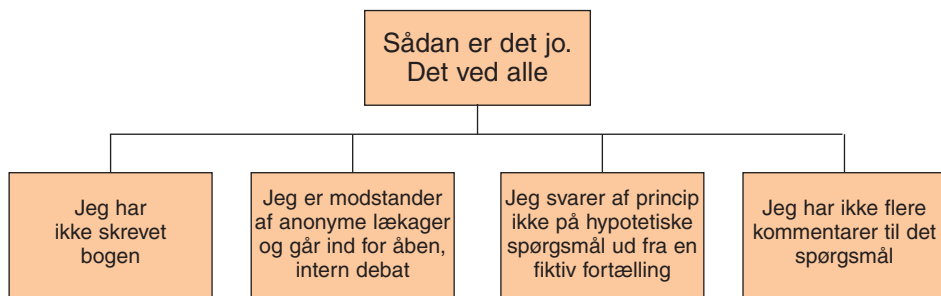
Det er vigtigt her ikke at forpligte sig mere end absolut nødvendigt i sine afvisninger i nederste række.

Denne retfærdiggørelse af løgne er som nævnt helt almindelig i politik. Det er så almindeligt, at det også er almindeligt at bruge mindre belastede ord for det end ordet 'løgn'.

Det er legeværk for en politiker med X's frækhed, mod, kreativitet og selvsikkerhed at bruge Foghs formel overbevisende.

Afvisninger, som bryder Foghs formel

Som nævnt er X, som enhver anden mistænkt, nødt til at afvise, at han eller hun er forfatter, hvis pressen eller andre antyder det. Alle de mulige forfattere, som har været nævnt i medierne, har således afvist at være forfatter. Det gælder således vistnok alle 47 i den socialdemokratiske folketingsgruppe. Flere af disse har

kort, summarisk afvist forfatterskabet. Eller har ladet afvisningen meddele gennem pressechefer og lignende. Det gør det ganske let at anvende Foghs formel for retfærdiggørelse af nødvendige løgne.

Afvisningen skal være kort, klar og uden forbehold. Men det er vigtigt, at afvisningen ikke bliver mere personligt forpligtende end højst nødvendigt. X må ikke mere end absolut nødvendigt investere sin personlige integritet i afvisningen. Allerbedst er det, hvis X overhovedet ikke behøver afvise. Men det kan være nødvendigt at afvise, hvis en journalist spørger.

Flere af dem, der direkte eller indirekte har afvist forfatterskabet, har gjort det med så megen patos, at det gør det svært for dem senere at forklare afvisningen med Fogh-formlen. Henrik Dam Kristensen (daværende gruppeformand) angriber således X meget stærkt:

Jeg synes, at vedkommende har skrevet en bog, som jeg på alle måder synes er usympatisk og skadelig for det politiske liv og også for Socialdemokratiet. Det er simpelthen ikke

ordentligt og fair. (Jyllands-Posten.dk, 18/2 2014)

Efter dette vil det være ekstra vanskeligt for Dam Kristensen senere at stå frem og få sine kollegers accept af, at han jo var nødt til at afvise forfatterskabet. Alene ud fra ordlyden og det patetiske tonefald i denne afvisning kan man efter min vurdering med stor sikkerhed udelukke, at Dam Kristensen er X.

Ud fra Foghs formel-argumentet kan også følgende MF'er udelukkes som X (med daværende titler og funktioner, og med originalernes ortografi rettet):

Håber sgu, at bogen er skrevet af en journalist. Tanken om en skummel rygdolker i egen gruppe er ubehagelig.
(Formand for Udenrigspolitisk Nævn, Mette Gjerskov på twitter, ifølge Politiken.dk, d. 10/2 2014)

[...] jeg fatter ikke, at der overhovedet findes socialdemokrater – ovenikøbet i folketingsgruppen – som er så ligeglade og respektløse overfor partifæller og partiet som sådan. Men vi lever

åbenbart i en helt ny tid i dansk politik i denne tid.

(Medlem af Folketinget og spidskandidat til Europa-Parlamentet, Jeppe Kofod, på Facebook, ifølge Politiken.dk, d. 10/2 2014)

Det er skide irriterende – for at sige det på godt jysk – at vi alle sammen er under mistanke, og det betyder, at den fortrolighed, vi gerne skulle have i folketingsgruppen, går fløjten. Jeg vil opfordre vedkommende til at stå frem og lægge kortene på bordet.

(Bjarne Laustsen til Politiken, ifølge Politiken.dk, d. 10/2 2014)

I morgen udkommer en bog med titlen 'den anonyme socialdemokrat', og i den kan man læse, at jeg har et kort over alle socialdemokratiske folketingsmedlemmer. Det er løgn fra ende til anden. Forfatteren skulle være en anonym socialdemokrat, men det er åbenbart ikke én, der kender mig. Om det er en, der overhovedet kender partiet, tvivler jeg stærkt på!

(Forsvarsordfører Ole Hækkerup på Facebook, ifølge Politiken.dk, d. 10/2 2014)

– Jeg er decideret rasende over at gode partifæller i den socialdemokratiske gruppe skal mistænkes for at være forfatter til en bog skrevet af en anonym forfatter – jeg er krænket på egne og mange andres vegne og må derfor

sende en meget klar opfordring til forfatteren om at stå offentligt frem.

(Formand for Sydslesvigudvalget og Socialdemokratiets erhvervsordfører Bjarne Engelbrecht på Facebook, ifølge Flensborg Avis online, d. 11/2 2014)

På grundlag af en antagelse om, at X kender Fogh-formlen, vil jeg vurdere, at man med stor sandsynlighed kan udelukke, at X er nogen af de ovennævnte 6 S-MF'er.

Mogens Jensen

Mogens Jensen er særlig interessant at vurdere i forhold til Fogh-formlen. Jensen afviste i mindst tre omgange. Nedenfor ser jeg på de to sidste.

[Facebook:] [...]

– Det var tilsyneladende ikke nok med en afvisning i søndagens Politiken, så hermed én gang til for Prins Knud: Jeg er en loyal og aldeles uhemmelig socialdemokrat. Jeg er faktisk en stolt, glad og begejstret socialdemokrat. Stolt af vores projekt og stolt af vores resultater. Glad for mine kolleger i folketingsgruppe og ministerium. Begejstret over mine nye opgaver og over et Danmark, der støt og roligt går lysere tider i møde med en fokuseret og robust statsminister ved roret.

– Og skulle vi så tale politik igen?

(Handels- og udviklingsminister Mogens Jensen BT.dk, d. 12/2 2014)

Denne Facebook-afvisning kom, efter at både dagbladet Informations

anmelder (og lederskribent) David Rehling og dagbladet Børsens anmelder (og lederskribent) Christopher Arzrouni havde udpeget Mogens Jensen som den mest sandsynlige forfatter.

Disse to forfatterbestemmelser udløste så endnu en vægtig Jensen-forfatterbestemmelse i Den Korte Avis af Ralf Pittelkow og Karen Jespersen.

Herefter får vi d. 15/2 Mogens Jensens tredje afvisning i et interview i BT:

[...] jeg synes bogen laver små karaktermord på mennesker, og den baserer sig på usandheder. Det synes jeg, er usmageligt, og jeg forstår ikke, at forlaget udgiver den på det grundlag.

[...]

Hvordan er det, at der er en af kammeraterne, der står bag det her?

– Hvis det er det, må vi sige. Men det

gør da utrolig ondt. Det er jo partiskadelig virksomhed.

Jeg vurderer, at denne afvisning med sit hårde angreb på forfatteren er så forpligtende, at det efterfølgende vil være umuligt for Jensen effektivt at benytte Foghs formel. Hvis Jensen var forfatteren og ville bevare Foghs løgnekattelem, så kunne han i BT have gentaget – med lidt variation – sit Facebook-afslag.

Konklusion

Om min brug af Foghs formel i forfatterbestemmelsen af X er korrekt, kan først blive sandsynliggjort eller afkræftet, når og hvis X en dag tilstår. Men det står fast, at Foghs formel gælder og bør indtage en central plads i beskrivelsen af den politiske sprogbrug og i vælgernes vurdering af sandhedsværdien af politiske udtalelser.

Klaus Kjøller er lektor ved Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet

Læs mere her

Anonym: *Den hemmelige socialdemokrat*, People'sPress, 2014 (både som p-bog og som e-bog).

Klaus Kjøller: *Den politiske komedie – at forstå politik uden at forstå sagen*, Hovedland, 2011 (p-bog).

Klaus Kjøller: *Hvem skrev "Den hemmelige socialdemokrat"?*, SAXO.com, 2014 (e-bog).

Meget 2

Af Lars Brink

I september-nummeret 2013 beskrev Erik Hansen glimrende det særegne danske »devaluerede« *meget*: 'Han er 'meget,rar – 'Jeg ,har det 'meget,godt (' = hovedtryk, , = bitryk), hvor *meget* ejendommeligt nok *svækker* udsagnet – sammenlign med *Han er rar* og *Jeg har det godt*.

I det følgende gentager jeg hans beskrivelse med visse tillæg, prøver derpå at udrede oprindelsen til det, for til sidst at fortælle om, hvordan ukendskab til det har fået danskerne til at fremstå endnu lykkeligere, end de er!

Baggrunden er den, at Erik Hansen, Jørn Lund, Steffen Heger og jeg ofte diskuterede dette *meget* (som her vil blive omtalt som *meget 2*) i forbindelse med kurser i dansk for udlændinge i 70'erne. Jævnfør Erik Hansens anekdote om den høflige japanske student, der til værtinden sagde, at »maden smagte meget godt«. Han blev reddet af sin accent.

Meget + et almindeligt, positivt (men ikke *meget* positivt) adjektiv (eller adverbium) med bitryk udtrykker normalt – ret uengageret – en ubestemt grad af adjektivet mellem dets isolerede værdi og dets nulpunkt. En elev, der er 'meget,god, er således hverken vældig god eller i dumpefare. Skal man oversætte *meget 2* til et andet ord, må det blive

temmelig, som dog er mere præcist (en ret høj grad, hvor *meget 2* også omfatter den bløde mellemvare) og mangler det uengagerede.

Meget 2 kan altså forbindes med adjektiver (og modsvarende adverbier) som *god, rar, behagelig, sød, net, pæn, sjov, glad, normal, naturlig, smart*. Men ikke med de meget positive (*pragtfuld, strålende*), ej heller med sjældnere, mere specificerende (*grinagtig, smagfuld, prisbillig*), for man kan ikke både være omhyggelig i sit ordvalg og uengageret; heller ikke med neutrale (*grøn*) eller negative (*ond, dum, kedelig*). Disse regler gælder, som mester Erik bemærker, også betydningsvarianter: Når *sød* har sin neutrale grundbetydning, devalueres *meget* ikke: *Vinen er meget sød*, men når *sød* har betydningen 'køn, tiltalende', fx *Hun er meget sød*, er *meget* i talesproget normalt devalueret, dvs. udtrykker en behersket grad af *sødme*.

Udtale

I udsagn med *meget 2* har subjektet hovedtryk, også når det er et personligt pronomen: 'Han var da 'meget ,sjov – 'Det er 'meget,nor,malt til trods for, at personlige pronomener i almindelighed står tryksvagt.

Det følgende verbum får derimod oftest trykreduktion, også selvom det

normalt står med hovedtryk: 'Hun ,synger 'meget,pænt (ikke at forveksle med Hun 'synger 'meget,pænt, som har sammenligningstryk og underforstår fx men hun 'spiller 'ikke ,godt), 'Mor har ,haft det 'meget,godt.

Meget har hovedtryk, men det følgende adjektiv/adverbium har kun bitryk. Dermed får ordforbindelsen samme tryk som en sammensætning, så at 'meget,rar betrykkes ganske som 'pleje,far. Den betydningsmæssige gradsreduktion modsvares altså af en fonetisk ditto, men det er ikke, som man kunne vente, meget, der trykreduceres, men det følgende ord.

Hvis ytringen ikke slutter med adjektivet/adverbiet, får også resten trykreduktion: 'Det var da en 'meget-be,hagelig,aften – 'Den (stødløst i københavnsk) er 'meget,raråha,mæi,byen. Disse svada-er af bitryk gengiver ganske malende afsenders beskedne begejstring og ringe engagement.

Tonegangen er på helt normal vis bestemt af trykkene, og skal ikke omtales her.

Kan meget 1 også bruges?

Hvad gør man, hvis man ønsker at kommunikere meget 1 (den høje grad) i forbindelse med de ovennævnte adjektiver? Altså fx ønsker at kommunikere en høj grad af 'rar'. Mest nærliggende ville det være at give både meget og adjektivet hovedtryk: 'Hun er 'meget 'rar – 'Lis er 'meget 'sød. Men ved de almindeligste adjektiver bruges den mulighed uhyre sjældent og virker ikke særlig

mundret. Risikoen for fejltolkning er vel for stor. Ved de lidt mindre almindelige adjektiver – ved hvilke vore ører ikke er helt så bombarderede med meget 2 – lader muligheden sig tvangsfrit realisere, og vi får da en morsom minimal modsætning: 'Det var 'meget intre,sant (behersket grad) versus (')Det var 'megetintre'sant (høj grad). Almindelig er den dog ikke.

Mere effektiv kommunikation er der i at give meget 1 såkaldt emfatisk hovedtryk (og adjektivet almindeligt hovedtryk): 'Lis er "meget 'sød. Men heller ikke det er almindeligt.

Det almindelige er, at man helt undgår meget og udskifter det med særdeles, overordentlig, rigtig eller fx smadder-. Erik Hansen mener plausibelt, at det i nutiden grasserende rigtig (rigtig sød, rigtig sjovt osv.) blandt andet skyldes, at der helst skal findes et andet ord end meget i de pågældende forbindelser, og der kan så til forskellig tid gå mode i dem; engang var mægtig populært, vældig har også haft sin tid, og nu er det altså rigtig – hvis man ikke svinger sig op til devaluerede højder som mega- og ekstremt, ord, der egentlig betegner en endnu højere grad end meget 1. Hypotesen stemmer med, at rigtig trods alt ikke er så højfrekvent ved negative adjektiver (De var rigtig få, rigtig uvenlige, rigtig griske), for her er meget 1 jo helt kurant.

I 1800-tallet (og stadig humoristisk) kunne udtalen 'meeget med lang e-lyd bruges, altid i betydningen 'emfatisk meget 1': Deres excellence er 'meeget 'venlig! Den gamle karak-

ter »mg« er sikkert skabt med udtalen 'meget' 'godt' betegnende en høj grad. At den efterhånden ved sædernes forfald blev devalueret, er en anden historie.

Opfindelse

Meget 2 må være af nyere dato. Den er ikke omtalt i Ordbog over det Danske Sprog (1932) eller ældre ord-bøger, ej heller i de udgivne dialektordbøger. Jeg forklarer den ved tre årsager.

1) *Almindelig tendens til devaluering*. At udtryk devalueres, er velkendt. Tænk fx på eder (*skam*), titler (*hr.*), skolekarakterer og udtryk som *tusind tak*. Og læg mærke til, hvor naturligt det er, at kun de almindelige, rosende, men ikke stærkt rosende adjektiver rammes af devaluering og lavt engagement. Hvis de stærkt rosende kunne rammes (fx '*meget*, *strålende* med devalueret værdi), måtte man først gå i højden for straks at trække det hele ned på jorden. Og med hensyn til de neutrale: Hvis noget forekommer temmelig grønt, hvorfor så – af høflighed, venlighed, forsigtighed – kalde det *meget grønt*? Ved de negative (*meget dårlig*) kunne man nok have motiv til at devaluere (dramatisere), men kritik forenes dårligt med uengagerethed. Man er (eller spiller) lidt forarget, når man kritiserer.

Parallelordet *mange* devalueres jo også. Hvor ofte kan man ikke gribe sig selv i at sige *Det har jeg hørt mange gange*, skønt man ved efter-tælling indser, at man faktisk kun har

hørt det to gange. Her er devalueringen dog ikke markeret; det er faktisk usandt, men modtageren er nogenlunde klar over, at antallet godt kan være to, uden at afsenderen bevidst lyver. Ved *meget* + bitryk er devalueringen fuldbyrdet: Alle ved, at den høje grad er udelukket.

Devalueringen af *meget* er sikkert gammel – selvfølgelig har man ofte sagt, at noget var meget godt uden helt at mene det – men den blev ikke fuldbyrdet, før trykket markerede, at den høje grad var udelukket.

2) *Introduktionstryk*. Når der første gang bruges et personligt pronomen, og der ikke før i samtalen er sagt noget særligt om vedkommende, bruges normalt hovedtryk:

'Der 'går Carsten 'Elbro. 'Han har 'fødsels,dag! (Svagtryk på *Han* lyder som goddag-mand-økseskaft.)

A: 'Hvad syns du om 'Dron,ningen?

B: 'Hun er sgu 'dejlig!

'Knud er 'smadder'rig. Han har 'lige 'købt en Fer'rari (Svagtryk på *Han*, fordi der er en indholdsrig oplysning før pronomi-net.)

Se nærmere i Hansen & Lund 1983, § 21.

Det er indlysende, at dette hovedtryk meget ofte vil ramme vores rosende konstruktioner med *meget*: 'Hvad syns du om 'Birte? 'Hun er 'megetta,lentfuld/,sød! uanset, om de er devaluerede. Desuden kommer der til sætninger med *meget* 2 et stort tilskud af hovedtryk fra reglen om

hovedtryk ved ekstraposition: 'Far, 'han er 'meget ...

3) *Sammenligningstryk*. Sammenligningstryk er dette, at afsender tydeligt sammenholder sin ytring med en anden lignende, hvilket sker ved, at alle hovedtryk i ord, der indholdsmæssigt er ens i de to, reduceres til bitryk, mens forskellene bevarer deres hovedtryk eller gøres emfatiske. Ligger ensheden på et ord uden hovedtryk, løftes det til hovedtryk:

A: *Jeg har 'skrevet den i 'C-,dur*. B: 'Nå, 'min so,nate er ,skrevet i ''A-,dur! (med trykreduktion på *sonate* og *skrevet* og trykforøgelse på *min* og *A-dur*)

'Carsten var min ''bedste e,lev, men 'Kirsten var 'osse ,god.

Det er nu min antagelse, at de devaluerede sætninger med *meget 2* fik trykreduktion af adjektivet, fordi de fonetisk blev smittet af sammenligningstrykket. Begge konstruktioner har meget ofte hovedtryk på pronominet. Begge rummer en vis sammenligning, idet '*Hun er 'meget,sød* osv. jo rummer en vis diffus sammenligning med andre mennesker. Og i begge rammer trykreduktionen et ord, der er mere eller mindre overflødig: I *Jeg ,så ''ti ,bjørne* (med emfatisk tryk på *ti* og trykreduktion på *så* og *bjørne*) er *bjørne* overflødig. Men givet, at *meget 2* udtrykker en behersket ros, er det også lidt ligegyldigt, om det følgende rosende adjek-

tiv er *god, pæn, sød* eller lignende. Bemærk, at alle konstruktioner med *meget 2* formelt også kunne være intenderet med sammenligningstryk. '*Hun er 'meget,sød* kan være såvel alm. devaluering som en konkret sammenligning med fx *Hendes ''søster er ''ikke,rar*. Indholdsmæssigt er de to konstruktioner naturligvis stadig forskellige, en forskel, der fremgår af konteksten.

Euro-barometer

I 1999 skrev jeg en kronik i Jyllands-posten. Blandt andet om, at Euro-barometer overvurderer danskernes tilfredshed. Instituttet spørger folk, om de er *meget tilfredse, nogenlunde tilfredse* eller *ikke særlig tilfredse*. Oversat fra *very satisfied, sehr zufrieden* osv. Men det er jo en fejloversættelse. *Meget tilfreds* forstås uhyre let som et devalueret '*megettil,freds*. Nu er danskerne jo ikke ''meget ,dumme. Så mange indser, at det drejer sig om den høje ende af skalaen. Men resultatet bliver alligevel en holmgang mellem de to læsemåder og kan dermed ikke retfærdiggøre danskernes mangeårige suveræne 1.-plads (for tiden 3.-plads). Det ligger mig fjernt at være lyseslukker. Nærmere gransken af andre svar tyder på, at danskerne ligger højt i trivsel i EU. Men sandheden må jo frem.

Lars Brink er professor i dansk sprog og litteratur

Læs mere her

Erik Hansen & Jørn Lund: *Sæt tryk på*. Lærerforeningens Materialeudvalg, 1983.

Lars Brink: *Sammenligningstryk*. Selskab for Nordisk Filologis Årsberetning, 1981.

Tærskellinjer

■ *Nærlæste nedslag i novellen »Regnvejrsaften« (1980) af Christian Skov*

Af Erik Skyum-Nielsen

Fra læsning og analyse af digte er det velkendt, hvordan en sproglig sekvens, typisk en hel verslinje, på én gang kan fungere som slutningen på noget og som begyndelsen på noget andet. Denne dobbeltfunktion danner ligefrem formprincippet i en sonetkrans, hvor den fjortende linje i hver sonet gentages som første linje i det næste digt. Men også salmedigtere har opdaget og forstået at udnytte overgangsversets effekt, f.eks.

Grundtvig i »Vær velkommen, Herrens år«, hvor slutningen på hver strofe delvis gentages i optakten til den næste, og i nyere tid Lisbeth Smedegaard Andersen, hvis dåbssalme eller Kristussalme »Du fødtes på jord« (Den Danske Salmebog, nr. 69) kunsthærdigt lader slutningen på hver strofe genopstå som starten på den næste:

*Du fødtes på jord
og lå som et spædbarn i favn hos din mor.
Du leged, du voksed, du lo, og du græd;
hvor vi end skal være, dér følger du med
som livsglæden bag
hver gudskabte dag.*

*Hver gudskabte dag
blev levet af dig til vor Herres behag.
Hvor vi ser en tigger, der er til besvær,
dér rækker du gudsbarnet memmeskevær
- det daglige brød
fra fødsel til død.*

*Fra fødsel til død,
dér færdes vi sikkert på ordet, der lød
da kvinderne, tynget af sorg og fortræd
fandt hvidklædte engle i gravmørkets sted.
Din død var en dåb
til tro og til håb.
(...)*

Opmærksomheden skal her rettes mod den sjældne, men, hvor den forekommer, særdeles effektfulde brug af tærskelsekvenser i fortællende prosa. Vi skal møde en beretter, der ikke er meget kendt, men fortjente at være det, eftersom han har fremlagt »et af de mindste og mærkeligste nyere danske forfatterskaber«, for nu at citere *Dansk litteraturs historie*, bd. 5: 1960-2000 (2007), hvor Erik Svendsen berettiget fremhæver Christian Skov (f. 1922) som noget ganske særligt. Skov er opvokset i et indremissionsk hjem på Als og var fra 1947 til 1969 ansat som lærer, længst i Sønderborg. Produktionen omfatter foruden hørespil en række romaner, bl.a. *Høstnætter* (1994), for hvilken han modtog Kritikerprisen, og som blev nomineret til Nordisk Råds Litteraturpris; men han har også skrevet noveller, de fleste fortalt i tredje person og med én karakter som synsvinkelbærende ledefigur.

Denne metode giver måske indtryk af en traditionel realist af den psyko-

logisk dybdeborende type. Men Skovs prosa viser sig ved nærmere granskning at operere på tværs af vore vedtagne kategorier, hvad der indimellem gør teksten mere vanskelig, end den på overfladen lige ser ud af, men også bevirker, at man kan få stort udbytte af en tålmodig nærlæsning. Ikke alene er hans fortætnings teknik suveræn, han formår også at drive sin læser derud, hvor man ikke ved, hvorvidt det, der fremstilles, er virkelighed eller drøm, og hvor en persons bevidsthed viser sig at danne lag på lag af tale. Noget, nogen engang har sagt, kan meget vel have samme vægt som det, nogen siger eller tænker lige nu. Inde i vores bevidstheder taler og samtaler forskellige stemmer med tonefald og betoning, som vi i nogle tilfælde husker mange år efter. Og hvornår, spørger Skov ved sin skrivemåde, er vi så overhovedet til stede, når faktum er, at vi konstant genkalder os og gennemreflekterer det forgangne?

Dette er hovedproblemet i titelnovellen fra samlingen *Regnvejrsaften* (Attika, 1980), som følger et ægtepar til forældremøde på sønnens skole og åbner med følgende sætning: »Hudløst nærværende var Povl, ved mødet og hvor tankerne førte ham hen.« (s. 69) Dette er stilistisk set et 'oxymoron' og psykologisk set et grumt paradoks. For hvordan kan ledefiguren på én gang være nærværende og fraværende? Men det kan han altså, og han har sine grunde til det. For sønnen Georg hører tydeligvis til de tunge i skoleklassen, og faren, arbejder Povl, er under mødet ved at gå til af

mindreværdsfølelse, konfronteret med lærerne og med de andre børns bedre uddannede, mere velstillede og naturligvis mere veltalende forældre.

Novellens nutidshandling begynder med ankomst til skolen og fælles kaffedrikning. Derefter oplæg ved klasselærer Thomsen, fulgt op med diskussion. Så anbringer Thomsen og regnelæreren, fru Petersen, sig i hver sin ende af lærerværelset og holder konsultationer, og til sidst bliver der sagt farvel og tak for i aften.

Denne handlingsramme kunne nemt tænkes udfyldt med (hvad nogle hånende betegner som) traditionel psykologisk realisme. Ikke desto mindre vil jeg tillade mig at kalde Christian Skov for Sønderborgs svar på James Joyce og Samuel Beckett – og bruge »Regnvejrsaften« som bevismateriale. For teksten gør netop brug af modernismens æstetiske greb og blander suverænt en flerhed af fortælle teknikker. Da de to lærere deler sig og holder forældrekonsultationer, anvender Skov f.eks. pludselig ydre scenisk, karakteruafhængig situationsbeskrivelse, og der forekommer replikker næsten lige så nøgne som i en roman af Herman Bang. Hovedparten af teksten kendetegnes dog ved sekvenser, hvor synsvinklen ligger stabilt hos Povl, og hvor beskrivelsen af det sete og hørte farves af hans sociale underlegenhedsfølelse. Fremstilling af det fælles, ydre, forankres med andre ord i den individuelle bevidsthed. Men læseren får også et afslørende indblik i Povls springende indfald, som dels refereres, dels citeres

som såkaldt 'direkte tanke', ja, han genkalder sig i sin uophørligt kværende hjerne lange replikskifter fra fortiden, hovedsagelig fire.

1) Da Povl i novellens fortidshandling ene mand havde opført sit og Bentes nye hus »fra grundstøbningen til det afsluttende malerarbejde« (s. 78f), holdt de et indvielsesgilde, under hvilket hun på et tidspunkt stod ude i forstuen og kissemissende med deres bekendte, lærer Schmidt. Senere på aftenen søgte læreren at glatte ud over en øl med den detroniserede herre i huset:

- Undskylder du? Sagde Schmidt.
- Hvilket? Sagde Povl.
- Ja - i forstuen.
- Nå-e.
- Det er ikke noget.
- Nej.
- Er du - ?
- Nej.
- Man ved jo aldrig.
- Tænk ikke på det.
- Det er ikke noget.
- Nejnej.

Han havde sat glasset fra sig i vindueskarmen og rejste sig fra sofaen og hentede det og satte sig atter hos Schmidt.

- Hvor har du dit glas?
 - Mit glas? sagde Povl. Det står i vinduet.
 - Skal vi skåle? sagde Schmidt og så ind i Povls øjne.
 - Skål, du, sagde han.
 - Skål, sagde Povl udad.
- Indad sagde han:
- Din satan!

- Værsgod!

Det var hans og Bentes tur til at sætte sig over for fru Petersen. (s. 79f)

Hvilken status har dette »Værsgod!«? Ja, det udtales jo af fru Petersen og viser i novellens nutidshandling, at det nu er blevet Bentes og Povls tur til at sætte sig i sofahjørnet ved lærerværelsets køkkendør. Men i tekstens totalsammenhæng bliver ordet en 'tærskellinje' ligesom i sonetkransen og Lisbeth Smedegaard Andersens salme. For ordet kan både fungere som optakten til en ny nutidssekvens og som slutningen på den erindrede fortidssekvens. Og opfattet i den sidstnævnte funktion, dvs. som en forbudt og af samme grund udtalt tanke hos Povl, markerer ordet hans kapitulation som mand, hans nederlag til den socialt højerestående og seksuelt åbenbart mere attraktive skolelærer.

2) På et ikke nærmere angivet tidspunkt i fortiden overhørte Povl et replikskifte fra nabohaven mellem to kvinder, der talte om Georg og uden at sige det direkte besluttede, at denne lidt tunge og ikke for kloge arbejdersøn i hvert fald ikke skulle have lov at omgås de to kvinders egne børn.

3) Kvindernes (meget lange) replikskifte refererede Povl så over for Bente som stod der »med et fremmed, iagttagende, eftertænksomt blik, hvis stumme tale - ligesom de ord, de sagde hinanden - føjedes til alt andet.«

- *Er Georg ikke også din søn?*
 - *Hvadså?*
 - *Så stå ikke sådan der.*
 - *Hvad mener du?*
 - *Som om det er mig, der –*
 - *Råb ikke sådan op, sagde hun.*
- Hun vedblev at betragte ham, indtil hun vendte sig bort med ordene:*
- *Du skulle ikke råbe sådan op.*
 - *Ja, Povl, sagde hun, inden de gik til mødet. (s. 82)*

Hvilken status har dette »Ja, Povl«? Det hører naturligvis hjemme i nutidshandlingens allernærmeste fortid, da ægteparret tager hjemmefra hen til forældremødet på skolen. Men ved at sætte to replikker fra Bentes mund umiddelbart efter hinanden markerer Skov grafisk og nærmest skulpturelt Povls stumhed og sociale afmagt. Og dertil kommer så, at det med at føje et »Povl« til svar og henvendelser er noget, hun begyndte på siden »en bestemt aften«. Ikke gildeaftenen, men en aften, som åbenbart står så traumatisk, at Skov ikke engang kan lade Povl tænke præcist tilbage på den! Vi får blot at vide, at det, som han så gildeaftenen i forstuen, viskes ud af det, han så »den anden aften«.

4) Den mest plausible tolkning er nok, at Povl og med ham Christian Skov (eller omvendt) med udtrykket »den anden aften« hentyder til dengang Bente kom hjem fra hospitalet efter en abort, om hvilken novellen ikke fortæller, hvorvidt den var spon-tan eller provokeret. Men faktum er, at når Bente er begyndt at føje et Povl

til svar og henvendelser, ja, i det hele taget i den seneste tid har »vist ham en venlighed og varme, som han ikke før havde mødt hos hende« (s. 82), så er det fordi hun følelsesmæssigt har løst sig fra ham. Der har på fortidsplanelen været en tid, hvor hun knap kunne tage fat i hans arbejdstøj, når det var hende, der stoppede i vaske-maskinen, en tid, hvor hun ikke tog hans navn i sin mund. Senere derimod har hun skam godt kunnet tage fat i arbejdstøjet og desuden ret nemt kunnet sige hans navn, »men der var andet, hun nu ikke så sig i stand til, og som hun dog hidtil havde præsteret, selv om hun havde ligget død eller bidt i dynen; nu var der en klar linje.«

- *Nej, sagde hun.*
- *Hvad er meningen?*
- *Det nytter ikke.*
- *Mær.*
- *Jeg er ked af det, Povl. (s. 83)*

Hvilken status har denne sidst citerede replik? Ja, den sætter jo et definitivt punktum for ægtefællernes seksuelle samliv. Men den danner samtidig optakten til en tør konstatering og til Povls sammenfattende selvrefleksion: »Det var ved den lejlighed, hun atter kunne sige hans navn for første gang i lange tider. / Han havde det med at høre replikker, når de blev sagt og især længe efter. Replikken »Jeg er ked af det, Povl« blev gentaget og gentaget i ham.« (s. 83)

Når tærskellinjerne hos Christian Skov i den grad suger betydning til sig og derigennem bidrager til at gøre

hans intense menneskeskildring på én gang kynisk præcis og gådefuldt mangetydig, hænger det teknisk og typografisk sammen med, at han lader overgangene mellem erindret fortid og nutidshandling eller som i det fjerde eksempel mellem citeret replik og refleksion med indlejret citat af replikken stå umarkeret. Men at de betydningstætte enkeltlinjer overhovedet findes, at de står og sitrer, og at de fungerer så voldsomt, viser også, hvorfor det er direkte misvisende at læse Christian Skov med en analytisk optik indstillet på traditionel realistisk fortællekunst.

Jeg vil derfor give Erik Svendsen ret, når han – på basis af Skovs romaner, men uden at gå nærmere ind på hans noveller – afslutningsvis perspektiverer generelt: »Man kan spørge, om det er barndommens

strenge religiøse opdragelse, der er den inderste kilde til den svimlende usikkerhed i Skovs univers, eller om det er oplevelsen af skiftet fra den traditionelle bondesamfund til den moderne verden, der er energien bag de stadigt kredsende spørgsmål til eksistensen. Men selv om man næppe får noget klart svar, kan man konstatere, at man med Skov har en forfatter, som umiddelbart synes at have haft forudsætningerne for at skrive sig ind i den folkelige fortælletradition, men som i stedet har valgt at skrive sig ud i en radikal modernisme.« (*Dansk litteraturs historie*, bd. 5, 2007, s. 483). Undervisere i dansk litteratur i folkeskolen, i ungdomsuddannelserne og på universitetet må med fordel kunne præsentere deres elever for Sønderborgs svar på Beckett og Joyce.

Erik Skyum-Nielsen er lektor ved Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab på Københavns Universitet og anmelder ved Information.

Artiklen bygger på et indlæg ved forskerseminaret »I am Fiction« på Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab ved Københavns Universitet 30.5.2013.

Interesserede henvises til artikelsamlingen »Christian Skov. Læsninger i forfatter-skabet«, red. af Anders Abildgaard Nielsen og Dennis Gade Kofod, Anblik 2007.

Om to typer læseforståelse på fremmedsprog

Af Ken Farø

Mange sætter det at »kunne« et sprog lig med at tale eller skrive det. Det hænger bl.a. sammen med, at det hurtigt kan fastslås, om man kan producere en grammatisk og idiomatisk konventionel sætning eller en tekst, som passer til situationen, om det nu er på skærm, papir eller ved hjælp af sine taleorganer og luften. Men selv om det er personligt tilfredsstillende, hvis det lykkes at kunne føre sig frem på udenlandsk, slører dette fokus på produktionsevnen, at det ofte er mere samfundsnyttigt at udvikle virkelig gode tekstlæsere og lyttere på fremmedsproget. At afgøre, om nogen kan læse og forstå, kræver imidlertid en indirekte test, idet man jo ikke kan se ind i modtagerens hoved. Jeg vil her kun fokusere på læseforståelsen, idet jeg diskuterer to forskellige typer, nemlig *bredde-* og *præcisionsforståelse*. Eksempelsproget er tysk, men pointerne er almene.

Gevinsten ved kompetente fremmedsprogsreceptionister

At kunne *recipere*, altså læse/lytte til og forstå autentisk fremmedsprog, er en væsentlig kompetence, både privat, socialt og professionelt. Der er behov for, at så mange som muligt tidligt lærer et fremmedsprog ud over det semiuniverselle engelsk. Vel

at mærke frem til et niveau, hvor de med succes kan anvende det i deres arbejde. Navnlig i en asymmetrisk relation som den tysk-danske, hvor gevinsten ved at få adgang til det store sprogområde er større end den anden vej. Dette behov har bl.a. industri og erhvervsliv fremført. Tysk fra femte klasse er psykologvistisk rigtigt pga. den forstyrrende *pubertet*, men det er betalt med færre timer i udskoling. Desuden ændrer det ikke ved, at tysk for de fleste er et kunstprog, fordi vi i dag udsættes så lidt for det, inden det professionelle behov opstår. Dette ønske fra aftager-side, der melder om enorme potentielle udviklings- og forretningsmuligheder med ingeniørers, kemikeres, lægers, journalisters etc. hypotetisk *dybe* tyskkompetencer, indfris ikke i dag. Derfor må der gøres noget radikalt; gode tyskkundskaber skal ikke være forbeholdt germanister.

Der er andre gode argumenter for at satse på reception, fx at forståelse går forud for anvendelse; det gælder både for førstesprog og fremmedsprog. Når man læser og lytter, øger man sit ord- og konstruktionsforråd, sin evne til at bruge grammatikken og andre elementer af sprogsystemet. Dermed styrker man også produktionsevnen.

Tests

Ofte undersøger man læseevnen ved at lade testpersonen referere det overordnede indhold af en tekst. En anden metode baserer sig delvist på disciplinen »version«, sprogsystemorienteret oversættelse til modersmålet, som Gorm Tortzen skrev kritisk om i *Mål og Mæle* 2014/3. Når jeg alligevel gerne vil slå et slag for oversættelsesmetoden, er det, fordi den ikke behøver at fokusere ensidigt på sammenligning af udgangs- og målsprogets grammatik. Navnlig hvis man retter søgelyset mod særlige potentielle forståelsesproblemer i teksten frem for at forlange hele teksten oversat og dermed drukne i vanskeligheder og sproglige niveauer, er der som testmetode klare fordele ved den: Den afslører nemlig både, om man er præcisionslæser på fremmedsproget, om man kender forholdet mellem de to sprog godt, og om man håndterer disse forskelle operativt.

I forbindelse med et didaktisk for-søg på Teologi ved Københavns Universitet under *Sprogsatsningen* skulle de studerende niveaudeles ud fra to tests. I den ene skulle de besvare brede indholdsspørgsmål til en relativt let tekst. I den anden handlede det om at oversætte udvalgte ord, udtryk og konstruktioner i en lidt vanskeligere tekst. De studerende blev opfordret til at bruge alle hjælpemidler, og de havde næsten ubegrænset tid.

Det største problem var ikke den generelle indholdsgengivelse (test 1).

Derimod voldte test 2, hvor det handlede om det præcise indhold af specifikke ord, fraser og konstruktioner, en del vanskeligheder. På nær et par undtagelser var der en tendens til at gætte på noget, som, i nogle tilfælde med stor fantasi, lignede noget, de studerende/testpersonerne kendte i forvejen. Det kan være interlingvalt tysk-dansk, som når *am hellichten Vormittage* morfemstridigt læses som 'hele formiddagen' (i stedet for 'ved højlys (formid)dag'), *Messern* af flere teologer (!) forstås som 'messer' (i stedet for *knive*), pronomenet *denen* interpreteres som 'den' (i stedet for 'som ... til'), konjunktionen *um* læses som 'om' (i stedet for 'for/til at'), *befremdet* forstås som 'fremmedgjort' ('vantro, skeptisk'), *bleibt* opfattes som 'bliver' ('bliver ved med'), og præpositionen *unter* sættes lig med 'under' (i stedet for her 'blandt'). Det kan også være intra-lingvalt i tysk, som når *entgegnete* fejllæses som det bedre kendte *begegnete* ('mødte') på grund af den fælles stamme, *geg(e)n*, skønt *entgegen* betyder 'svare'. Eller når *Gestirne* læses som *stjerner*. Ordets betydning er 'himmelleger', som omfatter både stjerner, planeter, asteroider, kometer osv. *Stjerner* hedder *Sternen*.

Testpersonerne er for trygge i deres gæt. De går ud fra en forestilling om, at det, der har lignende udtryksside, hvad enten det er sproginternt eller sammenlignende, også deler samme indhold. Vi er i det felt, der kaldes for *arbitraritet*, altså

manglende nødvendig forbindelse mellem sprogtegnets udtryks- og indholdsside. Undersøgelser fra de senere år viser, at arbitrariteten spiller en større rolle for forholdet mellem sprogpar end hidtil antaget. Havde de studerende været mere bevidste om arbitrariteten i sproget, havde de muligvis foretaget flere kontrolopslag og udfordret deres intuition. Det vil være oplagt at gentage denne test, efter at de studerende er blevet teoretisk introduceret til arbitraritetsbegrebet og i samme anledning konfronteret med (overraskende) eksempler på manglende ækvivalens trods udtryksmæssig lighed i sprogparret. Antagelsen er, at de dermed øger deres præcisionslæseevne betragteligt, både teoretisk, metodisk og praktisk.

Hvilke læsekompetencer?

Det bør være fremmedsprogsundervisningens mål nr. 1 at lære at læse, fordi det er det letteste og nyttigste, og fordi det støtter tale- og skrivekompetencen. For de produktive færdigheders vedkommende er udbyttet mindre pr. investeret katedertime, i hvert fald med de aktuelle didaktiske redskaber. Og man kan ikke dække det hele lige godt.

Men læseevne er mange ting. Det er bl.a. afkodning af sætningstyper, tekstgenrer, talehandlinger, ord, flerordsudtryk, kasusgrammatik, ledstilling, bøjning, orddannelse, konstruktioner, viden om verden, fonetik og retskrivning. Derfor skal der også meget til at skaffe sig tæt på fuld for-

ståelse på fremmedsproget. Nogle vil indvende, at det vigtigste bare er at kunne læse nogenlunde. Men hvad er værst: ikke at forstå noget og være klar over det, eller *tro* at man forstår noget, selv om man ikke gør det? Det kommer naturligvis an på situationen, opgaven og vigtigheden af det misforståede. Den gode fremmedsproglæser kan læse både romaner, aviser, e-mails, instrukser, skilte etc. I hvert fald i de tre sidste tilfælde kan et enkelt misforstået ord være fatalt og udgøre forskellen mellem blasfemi, krig, fejloversættelse af et masseprodukt og fejlbetjening af en maskine eller ej. Derfor skal man også vide, hvornår det er vigtigt at være 100 % sikker i sin forståelse, og hvordan man metodisk sikrer den. Navnlig i professionelle sammenhænge skal man kunne slå henholdsvis »bredde«- og »præcisions«-knappen til og fra.

Gæt og ret

I læseforskningens fremmedsprogsudgave er *gættestrategier* et standardbegreb. Det implicerer, at den sproglærende kan regne mange ordbetydninger ud ved hjælp af kombination og sammenligning med modersmålet eller allerede kendte ord på fremmedsproget. Det er praktisk at operere med i begyndelsen af processen med at få en fremmed kode installeret, for man skal jo ikke tage modet fra de lærende. Men på et tidspunkt må sandheden frem, mindst én gang: Sprog, også nabosprog, er i udstrakt grad inkongruente, og selv om deres

elementer ligner hinanden på overfladen, følges ligheden sjældent af 100 % indholdsmæssig eller funktional overensstemmelse. Begrebet *fal-ske venner* er relevant her, men det er også risikabelt, fordi det indikerer, at den hellige grav hinsides disse enkelttilfælde er velforvaret. Men problemerne er langt mere omfattende, end de fleste gør sig begreb om. En begyndelse er *bevidsthed*. Bevidsthed er i denne sammenhæng ofte et resultat af konfrontation med egen utilstrækkelighed; det er bl.a. det, man oplever, når man bliver rettet. Og lige så demotiverende det er at blive rettet hele tiden, lige så farlig er forestillingen, at de to sprogsystemer passer sammen som fod i hose, og at ord og udtryk, der ligner hinanden, har samme betydning eller funktion. En fejlversat bogtitel er en skamlet for et forlag og kan medføre betydelige tab. En misforstået brugervejledning kan afstedkomme elektrisk stød, og forkert oversatte indlægssedler i medicinpakninger er potentielt livstruende. Det betyder ikke, at disse

scenarier skal være tilgangen til fremmedsprogpedagogik, for det ville være et didaktisk tilbageskridt med et konstant fokus på fejl. Det handler derimod om grundlæggende at kende og kunne begge dele, både overkommelig breddelæsning og 100 % kontrolleret præcisionslæsning, til hver sin tid og hvert sit formål. Vi kan også kalde de to typer *makro-* og *mikroforståelse*, og vi skal udvikle og teste begge typer læsning. Mikroforståelse passer især til skriftlighed, korte tekster, nedslag, enkeltord, grammatik, konstruktioner og udtryk, og til særligt kritiske situationer (udgivelser, overskrifter, manualer fx). Makroforståelse går også i spænd med mundtlighed, længere tekster, overblik og sammenhænge. De to læseforståelsestyper betinger hinanden, men metodisk og testningsmæssigt er de forskellige.

Meget af dette kan overføres til den anden receptive grundfærdighed, lytteforståelsen. Men dén tager vi en anden gang.

*Ken Farø er lektor i tysk sprog, ph.d.,
Institut for Engelsk, Germansk og Romansk, Københavns Universitet*

Afsnit 12.43

»Læse«

fra Den Danske Begrebsordbog, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, 2014

12.43 Læse

- 11.17 Bemærke, opdage; 11.27 Forstå; 11.32 Lære, studere;
12.10 Sprogforstyrrelse; 12.46 Bog, hæfte

SB • **læsning**, læsen, højt læsning, oplæsning, indlæsning, udlæsning, nærlæsning, genlæsning, samlæsning, frilæsning, stillelæsning, indenadslæsning, godnatlæsning • **gennemlæsning**, skimning, gennemtygning • **afkodning**, tydning, aflæsning • stavning, bogstavering, alfabetisering • læseindlæring, læseproces, læseudvikling • **læsefærdighed**, læseevne, læseforståelse, læsehastighed • **læselyst**, læseoplevelse, læsevane, belæsthed • **læsestof**, lekture, læsestykke, bog, læsebog, ABC, læseletbog, yndlingslekture, yndlingsforfatter, godnatlæsning • e-bog, e-bogslæser, e-læser, e-reader • **læselighed**, læsbarhed, lix, lixtal • **læseforskning**, audiologopædi, logopædi, læseundervisning, læsekursus • **læsesal**, bibliotek, bogsamling, håndbogssamling • læsestue, læsehjørne, læselampe, læsepult • læsebriller, halvbriller • bogmærke • **læser**, læserinde, gennemsnitslæser, kernelæser, oplæser • læsehest, bogorm, bogsluger • læseklub, litteraturklub, læserskare, læserkreds, læserpublikum • **læseforsker**, læsepædagog, audiologopæd, logopæd, læseklínik • læseklasse

VB • **læse**, læse indenad, indlæse, læse sig til noget, udlæse, forlæse sig på noget, boge den ^{uform.} nærlæse, genlæse, smuglæse, samlæse • **læse op**, oplæse, læse højt, højt læse • **gennemlæse**, løbe igennem, løbe over, skimme, stave sig igennem, pløje igennem, gennempløje, tygge sig igennem, gennemtygge • **stave**, bogstavere, alfabetisere, bryde koden, lære at læse • **tyde**, afkode, aflæse, læse af, læse, dechiffrere, bryde, dekryptere

ADJ • **belæst**, skriftkyndig, lærd, boglærd, forlæst • **læselig**, læsbar, læservenlig, læseværdig • aflæselig • ulæselig, ulæst • **kursorisk**, overfladisk • statarisk, grundig • **audiologopædisk**, logopædisk

ØVRIGE • snip snap snude